

СЛАВИСТИЧКО НАСЛЕЂЕ НАТАЛИЈЕ РАДОШЕВИЋ

Рад се бави доприносом Наталије Радошевић српској и југословенској славистици XX века. Реч је свакако о истакнутом слависти, а на пољу лингводидактике она је један од првих методичара наставе страног језика. С обзиром на чињеницу да је о њој објављен веома мали број радова, покушаћемо да поводом 40-годишњице њене смрти представимо делатност Н. Радошевић у сфери лингвистике и лингводидактике и подсетимо на њену улогу утемељивача модернијих основа ове области у српској славистици. За собом је оставила дубоки траг у контрастивним проучавањима руског и српског језика, интерференције и анализи типичних грешака на свим језичким нивоима током усвајања блиско сродног словенског језика. Покушаћемо да направимо и кратак осврт на остале радове Н. Радошевић, као и постојећу литературу о њој.

Кључне речи: славистика, лингводидактика, интерференција, типичне грешке, уџбеник, граматика.

The paper discusses the contribution of Natalija Radošević to the Serbian and Yugoslav Slavic 20th century. She certainly remains one of the most prominent Slavic scholars, and in the field of linguodidactics, one of the first foreign language methodologists. Due to the fact that very few papers have been published about it, we will try to present N. Radošević's activity on the occasion of the 40th anniversary of her death. Radošević was prominent in the field of linguistics and linguodidactics and we recall her role as the originator of the more modern foundations of this field in Serbian Slavic studies. She has left a deep mark in the contrastive studies of Russian and Serbian, the problems of interference and the analysis of typical errors at all linguistic levels during the process of acquiring a closely related Slavic language. We will try to give a brief overview of other works of Natalija Radošević, as well as the existing literature on it.

Keywords: Slavic studies, linguistics, interference, typical mistakes, textbook, grammar.

Међу истакнутим српским славистима двадесетог века налази се Наталија Радошевић, лингвиста и један од првих методичара наставе страног језика у нашој средини.

Наталија Радошевић (девојачко презиме Олејњикова) рођена је 1903. у Казалинску, малом месту на десној обали Сир Дарје у југозападном Казахстану. Школована је у Москви, Петрограду и Двинску (сада Даугавпилс у Летонији), после чега прелази у Берлин на студије славистике, које наставља на Филозофском факултету у Београду, где је дипломирала 1932. Студирала је руски језик као главни предмет код професора Радована Кошутића, као једини студент. Од 1932. до 1941. била је асистент професора Радована Кошутића и Александра Белића у Словенском семинару (Катедра за источне и западне словенске језике и књижевности) Филозофског факултета у Београду. Касније је предавала на Вишој педагошкој школи у Београду (Кончаревић и др. 2010: 137). У Новом Саду је 1966. одбранила докторску дисертацију под насловом

Процес усвајања сродног (руског) језика у српскохрватској говорној средини, која је 1973. штампана као монографија. У часописима *Јужнословенски филолог* (Београд), *Наш језик* (Београд), *Живи језици* (Београд), *Страни језици* (Загреб), као и у Зборницима Института за педагошка истраживања (Београд) објавила је више радова. Аутор је 14 прилога у лингвистичким и педагошким часописима (Кончаревић и др. 2010: 141). Њен рад *Место Кошутине школе у развоју српске славистике* објављен је 2007. године, 27 година после њене смрти, у књизи *Сто година славистике у Србији*.

Своје прве научне радове Н. Радошевић објављује пре Другог светског рата. У *Јужнословенском филологу* из 1937. (књига 16) излази рад под насловом *Прилог питању члана у старословенским споменицима*, где се бави историјом језика, анализирајући показне („демонстративне“) заменице у старословенским текстовима, у поређењу са грчким. После детаљне анализе њихове функције у препозицији и постпозицији, закључује да су „и заменице у постпозицији старословенског текста имале чисто демонстративну функцију“ (Радошевић 1937: 157). И поред ширине својих научних интересовања, касније се фокусира на теоријска и практична лингводидактичка истраживања.

Од 1945. године руски језик постаје обавезан предмет за школе и универзитете на српскохрватском говорном подручју. Тада су наставу изводили изворни носиоци руског језика који углавном нису имали филолошко образовање, али и филолози који су у Србији учили руски као помоћни предмет. Поред њих, за факултетску наставу ангажовани су и филолози Петар Митропан, Кирил Тарановски, који је предавао и пољски језик, Лав Сухотин, Николај Чернишов, Наталија Радошевић и др. У време када није било теоријских радова из методике наставе руског језика (осим две студије Павла Мајзнера из 1904. године), П. Митропан је крајем 1946. издао *Методске напомене за наставнике руског језика*. На 67 страница изложен је материјал који се односи пре свега на читање, граматику, говорне и писмене вежбе (в. Кончаревић и др. 2010: 138).

У *Просветном прегледу* од 22. маја 1946. Н. Радошевић објављује рад *Неколико речи о настави руског језика*, залажући се за примену Кошутиневог диференцијалног метода, јер „са истицањем онога чиме се руски језик разликује од српског треба почети од самог почетка наставе“ (в. Кончаревић и др. 2010: 140). Закључује да „неповољна психолошка ситуација“ коју ствара сродност двају језика изазива појаву интерференције и типичних грешака. У раду *Место Кошутине школе у развоју српске славистике* Н. Радошевић истиче да је Кошутин, поред указивања на разлике, поклањао пажњу и сличностима међу словенским језицима, али је сматрао да се на њима не треба посебно задржавати, јер оне природно помажу у учењу (Радошевић 2007: 63).

У монографији *Процес усвајања сродног (руског) језика у српскохрватској говорној средини* наводи узроке настајања типичних грешака током учења руског језика и изналажење метода за њихово спречавање и исправљање.

Нешто раније, најзначајније резултате својих истраживања објавила је у раду *Покушај структурног поређења српскохрватског и руског језика са нарочитим обзиром на аутоматске (типске) грешке Срба у руском језику*, који је 1967. изашао у публикацији *Наш језик*. Ово је уједно и реферат за Шести међународни

конгрес слависта у Прагу (од 7. до 13. августа 1968. године), са прегледом лексичких и граматичких категорија које могу изазвати интерференцију у оба језика и анализом типичних грешака Срба који уче руски језик. Оне настају у контакту генетски сродних језика, што доводи до учвршћивања ових неправилности и њиховог „стандардизовања“ у језику: „Њихово стварање је колективна појава у одређеној говорној средини.“ (Радошевић 1967: 159). Бавећи се структурним карактеристикама изражајних средстава оба језика на свим језичким нивоима, уочила је „динамичност“, „непосредност“ и „једноставност“ као одлику српскохрватских средстава, јер једноставније и прецизније изражавају мисао. (Радошевић 1967: 164). Нулта копула, тј. одсуство презентских облика помоћног глагола указује на „невербалност руског књижевног језика“, за разлику од српскохрватског, који се одликује вербалношћу.

Поред конфронтационе типолошке анализе оба језика, у својим истраживањима примењивала је и методе психоллингвистике и неуроллингвистике. У раду *Неке одлике процеса усвајања блиско сродног језика и њихов значај за рационализацију наставе* она истиче психолошке и психоллингвистичке факторе за појаву интерференције, комбиновањем језичких елемената страног и матерњег језика: „Тражећи компромис, оперативно мишљење говорног лица издваја и комбинује језичке елементе. (...) При том матерњи језик нарочито интензивно тежи да наметне своје моделе.“ (Радошевић 1970: 15).

У својој професорској пракси бавила се и појавом *хиперкорекције*, тј. претераног наглашавања карактеристика руских гласова који су различити од српских, истичући артикулацију акцентованог *о* и палатализованих сугласника. Прекомерну лабијализацију гласа *о* објашњава тиме што Срби чују глас у на почетку изговора, претварају га у дифтонг *уо*, али други део тог дифтонга (*о*) изговарају затворено. Прекомерно умекшавањем палатализованих сугласника доводи до артикулисања гласа *ј*, посебно код лабијала и лабиодентала, јер Срби чују мекоћу, појачавају палаталну артикулацију и елемент мекоће претварају у засебан глас *ј*, чиме се добија *тврђ сугласник + ј*“ (Радошевић 1973: 54).

Нагомилавање сугласника у руском језику тумачи одвојеношћу народног руског језика од књижевног: „Тесна веза са црквом и сложени психолошки моменти који из тога проистичу пружили су подлогу за ову особину руске изговорне норме.“ (Радошевић 1967: 167). Српски језик доживљавала је као природнији, јер је ближи народном, али је уочила и психофизиолошке факторе у вези са функционисањем говорног апарата носилаца српског језика. (Радошевић 1967: 167). Појава „сналажљиве еластичности“, тј. прилагођавања говорног апарата на артикулацију гласовног система руског језика „одговара тумачењу механизма можданих процеса у савременој физиологији.“ (Радошевић 1967: 169–170).

Међу лингвистичким узроцима грешака Н. Радошевић издваја различиту природу гласовног система, акцента и реченичне мелодије. Грешке изазивају и корелативни парови према диференцијалној особини „тврдоћа – мекоћа“ у руском језику. Индивидуалне одлике изговора узрокују артикулацијске, прозодијске, ортографске, лексичко-семантичке, морфолошке и синтаксичке грешке, које она назива *аутоматским*, јер матерњи језик намеће своје моделе. (Радошевић 1967: 168–169). Дијалекатске карактеристике такође утичу на потешкоће у усвајању

руског изговора, као и ниво културе говорника. (Радошевић 1973: 48). Понекад се из психолошких разлога јавља „укочени“ изговор због личног отпора према новој артикулацији у страном језику.

Како карактеристике матерњег језика утичу на усвајање страног, тако и страни језик утиче на матерњи, стога Н. Радошевић разликује примарно-секундарну интерференцију, када на норму страног језика утиче норма примарног матерњег, и секундарно-примарну која врши утицај у обрнутом смеру, што би одговарало савременим терминима интерференција и фацилитација.

У својој докторској дисертацији наводи честе морфолошке и синтаксичке грешке: *если* у упитним конструкцијама, мешање падежних облика генитива и датива код личних заменица, грешке у употреби неодређених заменица, футура и сл.

Монографије *Функција школског уџбеника у светлости савремене науке* из 1970. и *Процес усвајања сродног (руског) језика у српскохрватској говорној средини* из 1973. године, рад *Шта даје посматрање интерференције при усвајању сродног језика* из 1975. и књига *Функција школског уџбеника у светлости савремене науке; Уџбеник руског језика* имају непроцењиви значај за конципирање савремених уџбеника руског језика за различите нивое учења.

У њеним радовима преовлађује функционални приступ уџбенику, што је новина за период 60-х и 70-х година XX века, када теоријске основе у овој области нису биле довољно развијене. Н. Радошевић утиче на критеријуме обликовања уџбеника, укључујући психолошке, дидактичке и лингвистичке чиниоце. Она сугерише дозирање илустративног материјала и одговарајући баланс са текстуалним. Извршила је и вредновање једне серије уџбеника написаних током 60-их година XX века, а са П. Митропаном заслужна је за увођење експерименталног учења страног језика од првог разреда основне школе (Кончаревић и др. 2010: 144–145). У том периоду објављује се више радова о новим теоријским и практичним решењима уџбеника страног језика.

Руски књижевни језик је уџбеник Наталије Радошевић који има и функцију граматичког приручника за универзитетску наставу руског језика, а намењен је студентима виших педагошких школа. Прво издање штампано је 1959. године, а друго 1966. са допунама о развоју савремене лингвистике и одељком о упоредно-типолошком проучавању језика. Морфологија је изостављена из уџбеника, јер је у те сврхе коришћено послератно издање другог дела *Граматики руског језика* Радована Кошутића, с тим што Н. Радошевић ипак даје преглед непроменљивих речи, њиховог постанка, значења и употребе, чега нема у Кошутићевој *Граматици*.

О Наталији Радошевић писано је мало. У прегледу литературе пронашли смо само радове Ксеније Кончаревић о доприносу П. Митропана и Н. Радошевић српској славистици и методици наставе блиско сродног руског језика у српској говорној средини. Пре свега, значајан је рад К. Кончаревић *Допринос руских емиграната филолога теорији наставе руског језика у нас*, објављен 1994. године, касније готово у целости укључен у књигу *Настава и методика наставе руског језика у Србији у XIX и XX веку. Прилози за историју* из 2010. К. Кончаревић истиче значај њихових дела као узор и подстрек истраживачи-

ма „који се баве валоризовањем, конципирањем и иновирањем наставе руског језика у српској говорној средини.“ (Кончаревић и др. 2010: 147).

На крају, закључујемо да је допринос Наталије Радошевић српској славистици огроман, посебно на плану конфронтационих истраживања, развоја и осавремењавања теоријских и практичних основа наставе руског језика у српској језичкој средини. Уочавамо да је број радова о њој веома мали, упркос значају области којом се бавила. Са друге стране, није мали број радова на педагошке и лингводидактичке теме, у којима се не може заобићи наслеђе које је Наталија Радошевић оставила за будуће генерације.

Цитирана литература

Кончаревић, Ксенија. „Допринос руских емиграната филолога теорији наставе руског језика у нас“. [У:] Руска емиграција у српској култури XX века, том I Београд: Филолошки факултет, 1994, 231–240.

[Končarević, Ksenija. „Doprinos ruskih emigranata filologa teoriji nastave ruskog jezika u nas“. [U:] Ruska emigracija u srpskoj kulturi XX veka, tom I Beograd: Filološki fakultet, 1994, 231–240]

Кончаревић, Ксенија, Дамљановић, Дара. Настава и методика наставе руског језика у Србији у XIX и XX веку. Прилози за историју. Београд: Славистичко друштво Србије, Чигоја штампа, 2010. 136–147.

[Končarević, Ksenija, Damljanović, Dara. Nastava i metodika nastave ruskog jezika u Srbiji u XIX i XX veku. Prilozi za istoriju. Beograd: Slavističko društvo Srbije, Čigoja štampa, 2010. 136–147]

Радошевић, Наталија. „Прилог питању члана у старословенским споменицима“. Јужнословенски филолог, књ. 16. Београд: 1937.

[Radošević, Natalija. „Prilog pitanju člana u staroslovenskim spomenicima“. Južnoslovenski filolog, knj. 16. Beograd: 1937.]

Радошевић, Наталија. Руски књижевни језик. Београд: Завод за издавање уџбеника Србије, 1966.

[Radošević, Natalija. Ruski književni jezik. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Srbije, 1966]

Радошевић, Наталија. „Покушај структурног поређења српскохрватског и руског језика са нарочитим обзиром на аутоматске (типске) грешке Срба у руском језику“. Наш језик, књ. XVI, св. 1–2. 1967: 159–170.

[Radošević, Natalija. „Pokušaj strukturnog poređenja srpskohrvatskog i ruskog jezika sa naročitim obzirom na automatske (tipske) greške Srba u ruskom jeziku“. Naš jezik, knj. XVI, sv. 1–2. 1967: 159–170]

Радошевић, Наталија. Неке одлике процеса усвајања блиско сродног језика и њихов значај за рационализацију наставе. X конгрес међународне федерације професора страних језика (FIPLV). Загреб: 1970.

[Radošević, Natalija. Neke odlike procesa usvajanja blisko srodnog jezika i njihov značaj za racionalizaciju nastave. X kongres međunarodne federacije profesora stranih jezika (FIPLV). Zagreb: 1970]

Радошевић, Наталија. Процес усвајања сродног (руског) језика у српскохрватској

говорној средини. Нови Сад: 1973.

[Radošević, Natalija. Proces usvajanja srodnog (ruskog) jezika u srpskohrvatskoj govornoj sredini. Novi Sad: 1973]

Радошевић, Наталија. „Место Кошутећеве школе у развоју српске славистике“ [У:] Б. Станковић (ур.) Сто година славистике у Србији: Зборник реферата издат 30 година касније. Београд: Славистичко друштво Србије, 2007, 59–66.

[Radošević, Natalija. „Mesto Košutićeve škole u razvoju srpske slavistike“ [U:] B. Stanković (ur.) Sto godina slavistike u Srbiji: Zbornik referata izdat 30 godina kasnije. Beograd: Slavističko društvo Srbije, 2007, 59–66]

Драгана Радойич

СЛАВИСТИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ НАТАЛИИ РАДОШЕВИЧ

Резюме

Данная статья освещает вклад др Наталии Радошевич в сербскую и югославскую славистику середины и второй половины XX века. Работа представляет собой обзор университетской деятельности ученой в довоенном Белграде, на философском факультете Белградского университета, а также ее деятельности в послевоенное время. Наталия Радошевич занималась проблемами методики обучения русскому языку в сербской языковой среде. В послевоенный период Н. Радошевич работала в области теории и практики преподавания русского языка, а также общей теории учебника. Ученая оставила будущим поколениям многочисленные работы и практические материалы, посвященные анализу типичных автоматических ошибок, возникающих у сербов, обучающихся русскому языку.

Ключевые слова: Наталия Радошевич, славистика, лингводидактика, интерференция, типичные ошибки, учебник, грамматика.